

■ Stellan Skarsgårdista tuli Goya. Milos Forman suosii vähemmän tunnettuja näyttelijöitä, Skarsgårdin äkätessään hän ei tiennyt ruotsalaisnäyttelijän olevan jo melko tunnettu.

Mestarin kädenjälkeä

Teksti **Kalle Kinnunen**, Madrid

Oscar-palkittu Miloš Forman teki elokuvan taidemaalari Goyasta.

Oikeastaan se kertoo Formanista itsestään.

■ Goyan aaveet on Miloš Formanin 13. elokuva.

© PHIL BRAY

Miloš Forman tietää, milaista on kierojen auktoriteettien ikeessä. Hänen vanhempansa kuolivat natsien keskitysleirillä. Forman, 75, kasvoi ja opiskeli Tšekkoslovakian korruptoituneessa kommunistivaltiossa, eikä sieltä lähdettyään saanut nähdä lapsiaan. Viranomaiset eivät päästäneet häntä takaisin yli vuosikymmeneen.

Formanin uuden elokuvan päähenkilö, taidemaalari **Francisco de Goya (Stellan Skarsgård)** joutuu todistamaan inkvisition hulluutta. Kirkon valta murenee, mutta tilalle tulee Ranskan vallankumouksen hulluuntuttamia raivopäitä. Pian he jo tappavat vapauden, veljeyden ja tasa-arvon nimissä.

”Tällä elokuvalla on pitkä historia”, ohjaaja kertoo madridilaisen hotellihuoneen sohvalla.

”Kun olin nuori ja idealistinen mies elokuvakoulussa Prahassa, luin kirjan inkvisitiosta. Ymmärsin, että kommunistisessa Tšekkoslovakiassa tapahtui aivan samoja asioita. Kun vallanpitäjät päättivät jotain, se oli totuus, oli se sitten kuinka järjenvastaista tahansa. Ajattelin, että inkvisitio on erinomainen elokuvan aihe.”

Formanin puhe keskeytyy usein, kun hän syyttelee valtavaa, hieman huonosti palavaa sikariaan.

”Tietysti jos olisin silloin edes ehdottanut aihetta, olisin saanut heti potkut koulusta”, Forman toteaa paksulla aksentillaan.

Modernia synkkyyttä

Goyan aaveet alkaa vuonna 1792. Kuninkaallisia ja äveriäitä kauppiaita maalaamalla maineeseen noussut Goya järkyttyy, kun hänen kaunis mallinsa Inés (**Natalie Portman**) joutuu inkvisition käsittelyyn. Syytteet ovat outoja, mutta kirkolle kaikki on mahdollista.

Kaunopuheinen munkki Lorenzo (**Javier Bardem**) himoitsee paitsi valtaa, myös

Inéstä. Viettiensä vetämä Lorenzo toimii häikäilemättömän julmasti. Myöhemmin hän pakenee maasta mutta palaa takkinsa kääntäneenä.

”Lorenzo yrittää parantaa maailmaa, mutta väärin keinoin. Goya taas on pragmaatikko. Hän maalaa kenet vain. Hän yrittää olla kaikkien ystävä saadakseen työrauhan”, Forman määrittelee vastapelurit.

Vaikka Forman oli haaveillut inkvisitioaiheisen elokuvan tekemisestä jo nuorena, Goyan hän keksi vuonna 1983 vieraillessaan Pradon museossa Madridissa.

”Tulin katsomaan **Boschin** maalauksia, mutta Goya teki vaikutuksen. Hän hallitsi kauneuden – hän on **Velázquezin** ohella aikakauden paras klassinen muotokuvamaalari. Ja sitten ovat synkät maalaukset, jotka ovat uskomattoman moderneja. Sama mies teki molemmat! Mietin, mitä hänelle tapahtui.”

Nykyään suosittu teorian mukaan maalipigmentin liijy myrkytti Goyan, joka teki groteskeimmat työnsä terveytensä jo rappeutuessa. Elokuvassa Goya masentuu nähdessään viattomien kärsivän, kun eri aatteiden kannattajat ottavat toisistaan mittaa.

Pahin krapula-aamu

Formanin vanhemmat kuolivat, kun hän oli 11-vuotias. Omaelämäkerrassaan *Otteaan hatkat* (Otava 1996) hän kirjoittaa olleensa niin nuori, ettei oikein ymmärtänyt menetystään. Sattumalta hän pääsi huipukouluun, jossa oli sotaorpojen ohella maan eliitin lapsia. Luokkatoveriksi sattui muuan **Václav Havel**.

Kirjassaan Forman kuvailee, millaisen jäljen ensimmäinen teatterivierailu häneen jätti. Pikku-Milošia viehätti etenkin eroottisen tunnelma, ja hän päätti ryhtyä ohjaajaksi. Hän oli 12-vuotias. Tie vei sisäoppilaitoksesta lopulta Prahan elokuvakouluun.

Tšekkielokuvissaan Forman kuvasi esimerkiksi pikkukaupungin palomiehiä (*Palaa, palaa*) ja Prahaa maalaistytön silmin (*Vaaleaverikön rakkaus*). Nuo kaksi hallin- ▶

© PETR DAVID JOSEK / AP / LEHTIKUVA

Formanin elokuvat

- ▶ **Konkurs** (Tšekkoslovakia 1963)
- ▶ **Musta Pekka** (Tšekkoslovakia 1964)
- ▶ **Vaaleaverikön rakkaus** (Tšekkoslovakia 1965)
- ▶ **Palaa, palaa** (Tšekkoslovakia 1967)
- ▶ **Taking Off - otetaan hatkat** (USA 1971)
- ▶ **Yksi lensi yli käenpesän** (USA 1975)
- ▶ **Hair** (USA 1979)
- ▶ **Ragtime** (USA 1981)
- ▶ **Amadeus** (USA 1984)
- ▶ **Valmont** (Ranska-USA 1989)
- ▶ **Larry Flynt - minulla on oikeus** (USA 1996)
- ▶ **Man on the Moon** (USA-Englanti-Saksa-Japani 1999)
- ▶ **Goyan aaveet** (Espanja 2006)

■ Natalie Portmannin esittää Goyan mallia, joka joutuu inkvisition kynsiin.

non tarkan silmän alla valmistunutta filmiä saivat parhaan ulkomaisen elokuvan Oscar-ehdokkuudet.

Forman oli usein napit vastakkain byrookraattien kanssa, mutta jaksoi luovia eteenpäin. Kun neuvostopanssarit vyöryivät Prahaan elokuussa 1968, Forman oli Pariisissa. Se päivä muutti kaiken.

”Se oli elämäni pahin krapula-aamu”, Forman sanoo vakavana.

”En olisi voinut jatkaa Tšekkoslovakiassa. Stalinistit saivat vallan. Kun matkustin New Yorkiin, minut erotettiin prahalaisesta studioista, jossa kaikki elokuvat tehtiin.”

Forman ei enää voinut palata. Tšekkoslovakian viranomaiset eväsivät hänen viisumiansa 1980-luvulle asti. Yhdysvaltoihin siirryttyään hän teki hippien ja heidän vanhempiansa suhteesta pienen koomisen elokuvan *Taking Off - otetaan hatkat*. Se ei menestynyt.

Yksilö vastaan laitos

Myöhemmin kaikki Formanin elokuvat ovat käsitelleet poikkeusyksilöitä ja toisaalta yksilön ja instituutioiden välistä ristiriitaa. Forman pohtii aihetta omaelämäkerrassaan:

”Me perustamme laitoksia maailman oikeudenmukaisuuden ja järkiperaisuuden lisäämiseksi. Ei ole yhteiskunnallista elämää ilman orpokoteja, kouluja, valtion virastoja ja mielisairaaloita, mutta heti kun nämä laitokset on perustettu, ne alkavat hallita meitä, pistää meitä järjestykseen, päättää meidän puolestamme. Ne edistävät riippuvuutta, jota ne tarvitsevat pysyäksensä pystyssä. Vahvat persoonallisuudet ovat niille uhka.”

Yksi lensi yli käenpesän pureutui aiheeseen

© PHIL BRAY

seen vimalla – ja ironisella huumorilla. Elokuvasta tuli huima menestys, ja lähes tuntemattomasta ohjaajasta Hollywoodin juhlittu sankari. Käenpesä sai parhaan elokuvan, ohjauksen, käsikirjoituksen sekä mies- ja naispääosan Oscarit.

Monien Formanin elokuvien keskellä on todellinen henkilö. *Amadeuksessa Mozartin* lahjakkuus herättää murhanhimoista kateutta. Satiirinen *Larry Flynt - minulla on oikeus* pohtii sananvapauden ongelmia pornokeisarin kautta. *Man on the Moon* esitteli amerikkalaiskoomikko **Andy Kaufmanin** absurdia maailmaa.

Forman kuitenkin kieltää olevansa elämäkertaelokuvien tekijä.

”En pidä elämäkertaelokuvista”, muuten niin rauhallinen ohjaaja huudahtaa. ”Ne ovat tylsiä, tylsiä! Ei kyse ole Goyasta, vaan kahden erilaisen ihmisluonteen, fanaatikon ja pragmaatikon kuvaamisesta.”

Lorenzo on kiipijä ja vaikuttaa moraalityökalulta, mutta ehkä hän uskoo myös oikeasti parantavansa maailmaa. Forman on nähnyt, kuinka toiset taipuvat ja toiset tahtuvat.

”Vallanpitäjillä on taipumus käyttää valtaansa väärin. Näin sen natseissa ja kommunisteissa. Nämä taipumukset ovat olemassa demokraattisessakin yhteiskunnassa, mutta silloin niitä vastaan myös taistellaan. Nämä

**”Elämäkerta-
elokuvat ovat
tylsää, tylsiä
tylsää!”**

taipumukset eivät katoa, mutta jos lakkaamme taistelemasta, ne nujertavat meidät.”

”Emme me opi”

Forman on elokuvissaan käsitellyt yksilönvapauden rajoittamista, kaksinaamaisia vallanpitäjiä ja korruptiota. Viimeiset 37 vuotta hän on asunut Yhdysvalloissa, kansalaisuuden hän sai 1977.

Se ei ole riittänyt terapiaksi. Ohjaaja on yhä hieman katkera. Kun puhumme Suomesta, hän innostuu kertomaan tarinan.

”1980-luvun alussa kävin ostamassa Stuttgartista tehtaalta Porschen ja ajoin yksin Norjan läpi Nordkappiin. Palasin Suomen kautta. Teillä on upea luonto, poroja ja hirviä ja erikoisia lintuja.”

”Yövyin Tampereella. En koskaan unohda, kun aamulla katsoin hotellihuoneeni ikkunasta. Kaksi miestä tutkaili autoani. Lähdin tarkistamaan, mistä on kyse. Kuulin heidän puhuvan venäjää. Kysyin, oletteko suomalaisia. Ei, *russki*, venäläisiä.”

”Kysyin, mitä he siinä puuhaavat, ja he sanoivat tekevänsä mitä haluavat, koska tämä on heidän maansa. Sitä en unohda, koska olin itse lähtöisin kommunistimaasta ja tiesin, mitä he tarkoittavat”, Forman kiihtyy.

Ja jo Goyan aaveiden alussa on selvää, ettei tarina voi loppua onnellisesti. Viimeiset käänteet ovat pistävän makaabereja. 75-vuotias mestariohjaaja on tehnyt yhden synkimmistä loppuratkaisuistaan.

Uskooko Forman, että ihmiskunta oppii historiastaan?

”Emme me opi. Jokaisen sodan jälkeen poliitikot sanovat, että ei koskaan enää. Odota muutama vuosikymmen. Siksi emme saa koskaan luopua taistelusta.” **SK**

Goyan aaveet ensi-illassa 6.4.